

RAŠINYS

Neatimta viltis, nesutrypta meilė, nesunaikintas tikėjimas...

IRMINA MAKAUSKAITĖ

mokyt. Dalia Makauskienė

Punsko Dariaus ir Girėno pagrindinė mokykla (Lenkija)

Kokiomis jūromis ir vandenynais tebeklajoja jie, ieškodami kelio į Tėvynę?...

Skaudu skaityti, girdėti, o iškentėjusiems – prisiminti tuos laikus, kurie tarsi uždėjo baisų antspaudą mūsų tautos istorijai. Trėmimai lyg negailestingi vandenys, sukuriuodami nušlavė džiaugsmą, išsilavinimą, šviesesnį rytojų, vienatvę, sąrašus, debesis, vėliavas, Laisvę – viską paglemžė nerimastinga tėkmė.

Aš esu Irmina Makauskaitė. Gyvenu Punsko krašte. Domiuosi savo šeimos istorija ir džiaugiuosi, kai atrandu ir sužinau vis kažką nauja. Aš dar vaikas ir mano gyvenimas vos prasideda, todėl man labai sunku patikėti ir suvokti, koks žiaurus ir negailestingas likimas blaško žmogų, teikia skausmą, neviltį. Visada maniau, kad tik klausydama istorijos pamokų galiu sužinoti apie lietuvių trėmimus į Sibirą, apie kankinimus, skausmą, tėvynės netektį, skriaudas, patyčias, netikrumą, melą. Pasirodo – visai ne. Daug patirties, karčių išgyventų akimirku ir skausmo išgirdau ir iš savo artimųjų lūpų.

Begalę kartų mano senelė bandė kalbinti savo mamą, o mano prosenelę. Prašė, kad atskleistų savo išgyvenimus. Jai buvo sunku, tačiau, kai pasiryžo... Prosenelė susimąstė ir... Jos balsas virpėjo, vėl pajuto tą baimę, kurią kažkada išgyveno. Nors, kaip pati tvirtino, mūsų apylinkės ir žmonės nepatyrė tiek skurdo, bado, baimės, nebuvo taip engiami rusų, kaip kiti taip pat atitolę krašteliai.

Senoviniame Beraznykų kaime (dabar Paliūnų kaimas, Lenkija) iš lėto tyvuliavo paprastų žmonių gyvenimai: gal ir nelabai pasisekė, gal be turtų, be prabangos, bet – gyvenimai, kuriuos liepė nugyventi Dievas, ir tik dieviška valia tegalėjo juos nutraukti. Tačiau sukilo šlykšti padermė, nutarusi į savo rankas paimti žmonių gyvenimus. Kokia siaubinga ideologija – naikinti savo artimą! Tarsi įvykdyti planą „išvežti kuo daugiau nelaimėlių“. O tai reiškė gardų maisto kąsnį, šiltą vietelę sovietų valdžios organuose, partinę karjerą. Bet tikiu, kad reiškė ir Dievo bausmę patiems baudėjams.

Lietuviai, ramiai gyvenantys laisvoje tėvynėje net nenumanė, kas gali jų laukti prasidėjus karui, o gal net ir vėliau. Pabėgėliai iš Lenkijos, kur karas buvo jau prasidėjęs, pasakodavo lietuviams apie galingą rusų armiją. Lietuviai, aišku, žinojo, jog panašus likimas laukia ir šios šalies, tačiau niekas nenumanė, kad gali būti dar blogiau. 1940 metais iš rytų į Lietuvą įžengė svetima kariuomenė, tai buvo rusų kariuomenė.

Prosenelių sodyba Beraznykų kaime, Lietuvos ir Lenkijos pakraštyje, buvo tvarkinga, prižiūrėta. Svarbiausia, čia plakė tikro lietuvių širdis. Šeima gyveno santarvėje, meilėje ir paguodoje. Už namo, užlipus ant kalniuko matėsi Būdviečio bažnyčia ir girdėjosi skambantys varpai. Knyziai buvo tikintys, kas sekmadienį ėjo į bažnyčią, meldėsi kiekvieną vakarą prašydami Dievo palaimos šeimai, artimiesiems ir tėvynei Lietuvai. Tiesiai pro jų

kiemą traukėsi valstybinė Lenkijos ir Lietuvos siena. Po Lietuvos puse buvo gyvenamasis medinis namas, o po Lenkijos puse – svirnas ir kluonas. Anelė ir Antanas Knyziai augino 3 dukras – Juliją, Anelę ir Kastulę bei sūnų Juozą. Kaip pasakojo prosenelė, dar niekada mūsų Tėvynės istorijoje nėra buvę tiek baimės, siaubo, netikrumo. Žmonės nebuvo saugūs. Rytą vakarą, dieną naktį galėjai sulaukti savo namuose tikrų žvėrių – sovietų valdžios pakalikų. Jie užgriūdavo kaip stichinė nelaimė.

Antanas Knyza

Anelė Knyzienė

Knyzių dukros Julija, Anelė, Kastulė

Taip ir atsitiko. 1946 metų birželio mėnesį, labai anksti ryte, prasidėjo lietuvių kančių pirmos valandos. Į namus įėję kareiviai liepė pasiimti keletą daiktų ir, grasindami ginklu, išvijo gyventojus iš savo šiltų būstų.

Anelė Knyzienė su dukra Anele

Rusai įsiveržė į Knyzių namus. Jau iš vakaro kaime girdėjosi smarkus šunų lojimas, kuris nieko gero nepranašavo. Prosenelis peržegnojo vaikus ir žmoną, o po to atsidavė Dievo valiai. Dukroms Anei ir Kastulei pavyko pabėgti ir pasislėpti kaimynų iškastame požeminiame rūsyje, jau Lenkijos pusėje. Taip „per plauką“ pavyko sesėms pasprukti ir pasilikti gimtinėje. Vėliau dukra Anelė pabėgo į Baltarusiją ir ten ištekėjo. Minske gyveno iki mirties. Kastulė pas kaimynus ganė žąsis, vėliau galvijus. Taip ji susipažino su savo būsimu vyru – Vincu Kraučeliūnu. Jie susituokė ir susilaukė 3 vaikų (Janinos, Jono ir Vito).

Dukra Kastulė Knyzaitė-Kraučeliūnienė su savo vyru

Kastulė Knyzaitė su savo dukra Janina

Taigi su tėvais išvyko tik jauniausi vaikai – Julė ir Juozas. Knyzių šeimą išvežė į Sverdlovsko sritį... Prosenelė prisiminė ir minėjo tą vietovę, kur išgyveno tiek kančių ir nevilties. Tai Severouralskas, įsikūręs prie Vagrano upės, už 440 km į šiaurę nuo srities centro Jekaterinburgo. Šias vietas suradau internete pateiktame žemėlapyje ir sugretinau su šeimoje pasakotomis istorijomis. Represuotųjų sąrašė (www.lietuviaisibire.lt) atradau savo prosenelių pavardes ir jų likimus. Tuomet man širdis dar smarkiau ėmė plakti. Supratau, kad proseneliai išgyveno tai, kas gyvenime palieka neužgydomą žaizdą, įamžina neužmirštamą antspaudą žmogaus širdyje.

Paprasti kaimo žmonės buvo išvežti į Marijampolės traukinių stotį ir sukrauti į gyvulinius vagonus. Juose žmonių buvo daug, daugiau negu planuota, bet rusai dėl to nesusirūpino. Jiems rūpėjo kuo greičiau pabaigti darbą. Vagone gyvenimo sąlygos buvo beveik neįmanomos: lovų nebuvo, buvo tik gultai, padaryti iš medžio, nebuvo išvietės, tik maža, viena dvidešimties centimetrų skersmens skylė ir vienas langelis, pro kurį įsiskverbti galėdavo truputis saulės spindulių.

Pirmųjų tremtinių kelionė buvo labai sunki. Žmonėms neužtekdavo maisto ir vandens. Silpnesni seneliai ir dar visai maži vaikai ar naujagimiai neprisitaikydavo prie žiaurių sąlygų ir mirdavo kelyje į Sibirą; galbūt taip jiems ir buvo geriau, negu pamatyti ir išgyventi visas baisybes, kurios laukė šaltame krašte.

Pramočiutė kartodavo, kad tremtis tai ir buvo kraupiausias vaizdas Lietuvos istorijoje. Gyvuliniai vagonai, sausakimši žmonių. Ūkininkai, viens už kitą mažesni vaikeliai, jaunuoliai, motina, ilgam, o gal ir visam laikui dingstantys tėviškės laukai, ilgesingai akimis palydimi tėviškės gojai, upelis, sodas. Pasak mano prosenelės, net ir baimės minutėje, lietuviai slėpė vieni kitus nuo pražūties, kaip paukščiai savo paukštelių, vėtrų išmestus iš gimtojo lizdo. Žmonių vargas ir ašaros Lietuvoje tekėjo upėmis.

Prosenelė pasakojo, kaip trėmė nekaltus žmones į šiaurę, toli nuo Tėvynės. Ten, kur negyva gamta, kur neauga net žolė, vien apledėjusios samanų dengia amžinai įšalusią žemę. Ten, kur saulė nešviečia ištisus pusę metų ir ledinės bangos blaškosi be atodūsių, tarsi apverkdamos skaudų žmonių likimą. Į pasaulio kraštą gabenamieji matė, kaip retėja miškai, platėja upės, nuo žemės paviršiaus dingsta medžiai ir krūmai. Kažkur tolumoje matėsi tik sniegu padengtos kalnų viršūnės.

Žmonės galėjo pasiimti su savimi ne daugiau kaip 100 kilogramų namų apyvokos daiktų – drabužių, apavo, baltinių, patalynės, stalo indų, arbatinių indų, virtuvės įrankių, maisto produktų – šeimai vienam mėnesiui, turimus pinigus ir skrynią arba dėžę daiktams susidėti. Taip pat buvo leidžiama pasiimti kirvių, pjūklų ir kitų žemės ūkio daiktų. Visi turėjo būti įsodinti į gyvulinius vagonus. Viename vagone negalėjo būti daugiau negu dvidešimt penki žmonės. Jų daiktai buvo sukelti į specialiai tam skirtus keleivinius vagonus. Visa kelionė turėjo užtrukti apie vieną mėnesį.

Žmonėms teko egzistuoti žvėriškomis sąlygomis, tačiau prosenelės teigimu, net ir taip pavadinta būtų per švelnu. Greičiau jau – mirtinos išlikimo sąlygos. Atrodytų, nebelieka jokių net menkiausių sąlygų išlaikyti žmoniškąjį orumą, draugiškumą, artimo ir Dievo meilę, tačiau žmogaus stiprybė gali būti neišmatuojama. Lietuviai, žiaurios istorijos rankos nublokšti prie šiaurės jūrų, įrodė sau ir pasauliui stiprybę bei nepalaužiamą valią. Prosenelė pasakojo, kad teko išgyventi didžiulius vargus: vaikų ligas, gimimus, skaudžias ankstyvas mirtis, tikrą badą, alinantį darbą, žiaurių prižiūrėtojų priespaudą ir patyčias, o svarbiausia, kankinimą, skausmingą Tėvynės ilgesį.

Atvykę į Sibirą, žmonės nežinojo ko tikėtis. Iš pradžių buvo jie paskirstyti po tam tikras sritis, kai kurie net atskirti nuo giminių. Jau pirmosiomis dienomis atvykusius „elementus“ paskirstė į darbą. Mano prosenelius skyrė darbams į mišką. Didesnė dalis tremtinių buvo

nepratę dirbti fizinio darbo. Kiekvienas dirbantis žmogus per dieną gaudavo tik 400 gramų duonos. Buvo ir tokių, kurie negalėjo dirbti dėl senatvės ar ligos. Jie, kaip ir vaikai, gaudavo 60 gramų duonos. Žmonės, nepratę dirbti taip sunkiai ir maitintis tik tai trupiniais, greit silpdavo. Pasakojo, kad buvo ir tokių, kurie neprisitaikė prie šalto Sibiro klimato. Jie tuojau po atvykimo susirgdavo. Kilo epidemijos pavojus. Ligai plėstis padėdavo nežmoniškai sunkios gyvenimo sąlygos. Žmonės buvo išbadėję, utėlėti, ligų nukamuoti. Jie dieną dirbdavo dažniausiai tundros miškuose, o po to, apie devynioliktą valandą, grįždavo „namo“. Jų namai buvo lageriai – neapsildyti, nešvarūs ilgi pastatai, kuriuose tilpdavo keliasdešimt žmonių. Juose nebuvo lovų nei kėdžių, o tik mediniai, kieti gultai. Žiemą, kai būdavo labai šalta, žmonės stengėsi gulėti arčiau viens kito, kad būtų šilčiau. Tuo pačiu plėtėsi utėlės ir virusai, kurie privedė ne vieną žmogų iškeliauti iš baisaus Sibiro į aną pasaulį. Tie žmonės jau niekada nebematė savo artimųjų, likusių Lietuvoje, nebematė patekančios saulės virš gražių tolimos tėvynės gamtovaizdžių.

Mano prosnelės šeimą apgyvendino barake kiauru stogu, kuris turėjo vieną kambarį. Dar pirmą vakarą atėjo rusai kaimynai ir papasakojo, kad jie irgi ištremti ir gyvena dabar čia. Dirba miške. Darbas miške buvo sunkus. Visi turėjo kirsti medžius arba nukirstus medžius pjaustyti. Miškams kirsti įrankiai buvo labai blogi, todėl padaryti užduotas normas buvo labai sunku.

Trūko muilo ir maisto. Prosenelė sakydavo, jog po mėnesio būtų numirę badu, jei ne kaimynai rusai. Jie gyveno irgi labai blogai, bet buvo labai draugiški. Pasakojo, kad kaimynai turėjo bulvių. Jie bulvėmis maitino tik savo vaikus ir atnešdavo prosnelės šeimai. O patys maitindavosi lupenomis nuo bulvių. Prosenelė pabandė pasodinti bulvių lupenas ir gavo pirmąjį savų bulvių derlių. Dar prosnelė keisdavo uždirbtą duoną į grūdus, kuriuos sėdavo. Taip gyvenimas šiek tiek pagerėjo. Jų šeima galėjo išsikepti savo duonos.

Prosenelė su dukra rinkdavo žoles (jos kartais augdavo miško pakraštyje, už 6 kilometrų) panašias į dilgėles. Jas valgydavo, kad nemirtų badu. Kai rodėsi, kad gyvenimo sąlygos šiek tiek pagerėjo, tai buvo tik akimirka ir lašelis jūroje. Greitai užklupo šalta ir negailestinga žiema. Žiaurūs šalčiai, pūgos aplankė Sverdlovsko sritį... Barakai dabar buvo kiaurai perpučiami, todėl sienos ir lubos apšaldavo. Būstus žmonės apsišviesdavo balanomis. Vandeni gaudavo tirpindami sniegą. Nebuvo ko valgyti. Gaudavo tremtiniai po 400 gramus duonos, bet sunku buvo pavadinti tai duona, tai tik pašildytas tešlos gabalas.

Prasidėjo ligos, užpuolė utėlės. Mirė ištisos šeimos ir pavieniai asmenys, o medicinos pagalbos nebuvo. Žmonių mirtys tapo masiškos. Karstų niekas nekalė, nes valdžia nedavė lentų. Tam tikslui buvo sukurtos specialios brigados, kurios užsiėmė lavonų išvežimu iš barakų.

Prosenelė pasakojo, kad jautėsi tarsi paukščiai išmesti iš lizdo. Jurtoje pasigirsdavo daina. Ne dainavo, o dejavo lietuvių tremtinių širdys:

*„Leiskit į tėvynę, leiskit pas savus-
Ten pradžiugs krūtinė, atgaivins jausmus!
Svetima padangė nemaloni, ne!
Tėviškėlę brangią vis regiu sapne!“*

1957 m. gruodį prosenelė Anelė, jos dukra Julė ir sūnus Juozas pagaliau sugrižo į tėvynę. Julija kartu su motina apsigyveno Vilniuje. Deja, Anelė negalėjo prigyti šiame didmiestyje. Ją vis traukė į Punsko kraštą. Todėl neištvėrusi čia sugrižo 1961 metais ir apsigyveno pas dukrą Kastulę. Prosenelė pasakojo, kad grįžus iš tremties dar ištisus metus, kas dvi savaites turėjo deklaruoti ir pasirašyti, kad gyvena Lietuvoje ir neišvykus į užsienį. Juozas apsigyveno Kalvarijoje, ten sulaukė gilios senatvės. Gyveno iki mirties, palaidotas Kalvarijos kapinėse. Julė Vilniuje praleido ilgus metus, dažnai aplankydavo gimtinę, savo mamą ir giminaičius. Vaikų neturėjo, tačiau visą meilę, švelnumą paaukodavo artimiesiems. Julė mirė 2021 metais ir palaidota Kalvarijoje, kartu su vyru (jo gimtinėje). Anelė taip pat neužmiršo gimtųjų namų šilumos. Kai tik galėdavo, iš Minsko sugriždavo aplankyti motiną, seses ir brolių. Dabar aš suprantu, kodėl mano pramočiutei buvo sunku ir skaudu išeiti iš savo gimtinės, palikti viską, ką per keliolika metų kūrė jos tėvai ir ji pati. Jos šaknys buvo čia – dabartiniam Punsko krašte, dėl to ji sugrižo. Nors gyvenant ten, toli kelias namo atrodė neįmanomas.

Anelė Knyzienė sugrižusi į savo gimtinę.

Iš tiesų, Knyzių šeima išgyveno pragarą. Sunkus darbas, neįmogiškos sąlygos sunaikino gyvenimus. Skaudžiausia buvo, kai reikėjo palaidoti prosenelį, kuris mirė ten, tremtyje. Pramočiutė pasakojo, kad to priežastis buvo išsekimas. Jis kentė didžiulį alkį, badą, nes gautą maistą atiduodavo šeimai. Kažkurią dieną suradęs kepaliuką duonos, negalėdamas atsisipirti, net negalvodamas pradėjo ryte ryti duonelę. Taip ir nežinia, gal jo skrandis „neištverė“? Jis tą minutę mirė. Tai buvo 1947 metai. Antaną palaidojo pati žmona su vaikais, po medžiu, kur ant tošės išdrožė jo vardą ir pavardę. Jis ir liko ten, toli nuo gimtinės, svetimose žemėse. Tačiau prosenelė, sugrįžusi iš tremties negalėjo rasti vietos ir ramybės. Nuolat galvojo apie savo vyrą. Ir štai po 42 metų, prosenelio palaikai buvo parvežti į Lietuvą. Jūs parvežė dukra Julė ir sūnus Juozas. Tam jie gavo specialų leidimą ir, aišku, nuvykę į Sverdlovsko sritį (Severouralską) atrado tą patį medį, an kurio buvo užrašytas Antano vardas, pavardė, gimimo ir mirties data. Palaikus parsivežė metalinėje dėžėje 1989 m. rugsėjo 14 dieną. Palaidojo Marijampolės kapinėse – mieste, kur iki mirties gyveno sūnus Juozas su šeima. Kai įvyko šis stebuklas prosenelė Anelė dar buvo gyva, todėl galėjo nusiraminti ir nesirūpinti, kad jos vyro palaikai kažkur toli, svetimose šalyse.

Antano palaikai parvežti į Lietuvą. Iš kairės – dukra Julija su vyru, sūnus Juozas su žmona

Sūnus Juozas su žmona prie tėvo – Antano Knyzos kapo Marijampolės kapinėse.

Mes, jaunoji karta, niekada nesusimąstome, ką laisvė reiškė mūsų seneliams, proseneliams. Napatyrėme karo varžtų, niekas iš mūsų neatsiskyrė nuo tėvynės, nuo gimtinės. Juk svetimoje žemėje net ir „šviesūs debesėliai slegia kaip šešėliai“. Joks turtas negali iškeisti ilgesio ir gamtinės meilės. Daug žmonių turėjo apleisti savo gimtinę. Kiekvienam tai buvo didžiulė gyvenimo tragedija. Ne visi grįžo į savo kraštą. Mes Lenkijos lietuviai, puikiai žinome tai, kaip labai reikia kovoti už viską, kas yra mūsų. Neleiskime, kad mums reikėtų valgyti karčią duoną, kad reikėtų palikti savo gimtinę, neleiskime pagrobtį mūsų laisvės, neleiskime sunaikinti mūsų išdidumo. Niekada nepalikime mūsų žemės, mūsų padangės, mūsų miškų ir ežerų!!

Sibiras pasiliko praeityje, bet mes, jau XXI amžiaus žmonės, negalime užmiršti tų baisių akimirų, kurias teko išgyventi mūsų tautiečiams. Jie prisimena :., Mes nematėme nei saulės , nei žolės, nei lapų, tik ledu padengtos barakų sienos ir lubos, amžinai išalusi po kojomis žemė“. Dažnai prisimenu savo prosenelius ir sunkų jų gyvenimo kelią. Dažnai aplankau prosenelės Anelės kapą miestelio kapinėse. Ji mirė 1993 metais ir čia ilsisi. Manau, ji laiminga. Juk čia jos numylėta žemė, gimtinė, savas oras, sava saulė ir mėlynas dangus.

Anelė Knyzienė su savo proanukiais